

Den norske advokatforening
Juristenes Hus, Kristian Augusts gate 9
0164 OSLO

Deres ref.
323682

Vår ref.
21/3586 - EVHE

Dato
08.03.2023

Henvendelse om barn og straff

Vi viser til brev av 20. desember 2022. Vi har notert oss synspunktene til Barneombudet.

Det stilles krav til kompetanse for sakkyndige som skal foreta rettspsykiatriske vurderinger i alvorlige straffesaker som gjelder barn. For å sikre bedre tilgang på rettspsykiatrisk kompetanse om barn og unge er vi kjent med at Helse- og omsorgsdepartementet jobber med å rekruttere flere med barnefaglig kompetanse til å ta på seg oppdrag som sakkyndige i straffesaker. Forvaring benyttes i liten grad overfor mindreårige. En gjennomgang av forvaringsdommer tyder ikke på at terskelen for bruk av forvaring legges for lavt. Særlig i lys av FN barnekomité's anbefaling om ikke å benytte tidsubestemt straff ved lovovertridelser begått av barn, vil vi følge med på utviklingen.

Ut over dette viser vi til vårt utfyllende svar til Barneombudet.

Med hilsen

Jonas Leirset
avdelingsdirektør

Eva Herud
utredningsleder

Dokumentet er elektronisk godkjent og sendes uten signatur

Kopi til

Adresseliste
Den norske advokatforening

Vedlegg

Det kongelige Justis- og beredskapsdepartement

DERES REF.:
VÅR REF.: 323682

MEDLEMSNR.: MemberNo.
SAKSNR.: CaseNo.

DATO: 20.12.2022

Deres ref 21/3586 – EVHE – Henvendelse fra Barneombudet om barn og straff

Advokatforeningens Forsvarergruppe har fått innsyn i en korrespondanse mellom Barneombudet og departementet fra 2021, som gjelder flere tema om barn i strafferettspleien. Barneombudets brev av 4. juni 2021 omhandler både informasjon om et prosjekt ombudet gjennomførte i 2019/2020 om straffesaker der mindreårige hadde vært fengslet, samt en rekke konstruktive og gode forslag til hvordan håndteringen av mindreårige i strafferettspleien kan bli bedre og mer human. Det vises også til departementets svar av 14. desember 2021, som etter vårt syn ikke er tilfredsstillende.

Barneombudet tar opp flere interessante og viktige tema, som Forsvarergruppen gir sin fulle tilslutning til. Noen av temaene ønsker vi å kommentere særlig.

Rettspsykiatriske vurderinger

Barneombudet er kritisk til om de rettspsykiatriske vurderingene av barn ivaretar deres rettssikkerhet godt nok. Forsvarergruppen deler denne bekymring fullt ut. Vår erfaring er at svært få rettssakkyndige har spesiell kompetanse hva gjelder barn, spesielt gjelder dette erfaring knyttet til de mer tunge og alvorlige diagnoser, som kan ha betydning for den mindreåriges skyldene.

Som eksempel ønsker vi å vise til den såkalte «Vollen-saken», der en 15 år gammel jente ble dømt for å ha drept miljøarbeideren på den institusjonen hun var plassert. Hun ble som den første mindreårige dømt til forvaring. Det ble i saken oppnevnt tre sakkyndige, der den ene skulle være spesialist på psykoser, men uten erfaring med barn og psykose, en annen var barnepsykolog, men kunne lite om psykoser, og den tredje var barnepsykiater, men også han kunne lite om psykoser. De la til grunn at jenta ikke var psykotisk, men led av personlighetsforstyrrelser. Hun ble følgelig straffedømt til forvaring. I juni ble saken gjenopptatt; vedtatt av Kommisjonen for gjenopptagelse av straffesaker. I forkant av gjenopptagelsen var det oppnevnt to nye sakkyndige, som konkluderte med at jenta var og er schizofren, og dermed manglet skyldene. Den nye sakkyndige rapporten er svært kritisk til

de tre tidligere oppnevnte sakkyndige, men fremhever at det kan være vanskelig å diagnostisere barn fordi de er under stadig utvikling. Jenta skulle aldri vært dømt til forvaring, men til tvunget psykisk helsevern.

I departementets brev vises det til at det i oktober 2020 trådte i kraft en helt ny forskrift om psykiatriske undersøkelser og sakkyndige. Det er trukket frem av departementet at det etter forskriften som hovedregel skal oppnevnes to sakkyndige og at en av disse skal være godkjent spesialist på et fagområde som er relevant for den konkrete undersøkelsen som skal gjennomføres.

Dette er for det første ikke nytt, men en praksis som har vært gjennomført også tidligere. Og for det andre viser eksempelet over at det ikke hjelper å oppnevne en spesialist på psykoser, som ikke kan noe om barn og vise versa. Det burde etter Forsvarergruppens syn ha vært oppstilt et eget krav til sakkyndige i saker med mindreårige.

Bruk av forvaring

Også her ønsker Forsvarergruppen å gi sin fulle tilslutning til Barneombudets vurderinger. Departementet peker i sitt svar på at hjemmelen til å idømme forvaring ble «vesentlig innsnevret» i forbindelse med lovendringen i 2012, og at det i forarbeidene fremgår at utgangspunktet er at forvaring ikke skal idømmes når siktede er under 18 år. Forsvarergruppen finner grunn til å bemerke at den vesentlige innsnevringen i lovteksten har liten betydning, om noen, så lenge bruken er vesentlig utvidet. Det er påfallende at forvaring aldri hadde blitt benyttet overfor mindreårige før innsnevringen i 2012, mens det etter lovendringen har blitt benyttet forvaring overfor mindreårige flere ganger, og vært et tema i enda flere saker. Det er altså absolutt grunnlag for å hevde at terskelen for å idømme barn forvaring har blitt lavere. Forsvarergruppen deler Barneombudets bekymring og mener at det bør foretas en lovendring, som setter en stopper for at denne alvorlige og uforutsigbare straffereaksjonen benyttes overfor barn.

Forsvarergruppen har merket seg at departementet har sett behovet for å følge utviklingen nærmere, og at departementet på den måten har notert seg FN barnekomites anbefaling om at Norge «slutter med forvaring av barn». Forsvarergruppen mener imidlertid at utviklingen har gått langt nok, og at gjenopptagelsen i «Vollen-saken» er det beste eksempel på hvor galt det kan gå når barn idømmes forvaring.

Forsvarergruppen ber om en raskest mulig tilbakemelding på denne henvendelsen.

Med hilsen,

Marius Dietrichson
Leder for Forsvarergruppen

Cecilie Nakstad
Nestleder for Forsvarergruppen

Maria Hessen Jacobsen
Leder for Advokatforeningens menneskerettighetsutvalg

DET KONGELIGE
JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENT

Barneombudet
Postboks 8889 Youngstorget
0028 OSLO

Deres ref.
19/00139-33

Vår ref.
21/3586 - EVHE

Dato
14.12.2021

Svar på henvendelse fra Barneombudet

Vi viser til deres brev av 4. juni og møte av 8. september 2021 med en presentasjon av funn i gjennomgang av saker der barn er fengslet i perioden 2016–2019. Barneombudet ber om tilbakemeldinger på en rekke områder, og noen av disse ligger under andre departementers ansvarsområder. For å besvare henvendelsen har vi derfor innhentet informasjon fra Helse- og omsorgsdepartementet og Barne- og familiedepartementet.

Vi takker for en interessant redegjørelse både i brev av 4. juni og i møtet av 8. september og vi tar med oss informasjonen i det videre arbeidet.

Nedenfor kommenterer vi de ulike problemstillingene som Barneombudet tar opp.

Hjelpetilbudet til barn med store og sammensatte vansker

Som det fremgår av Barneombudets gjennomgang er det sammensatte årsaker til at barn og unge begår lovbrudd. Både levekårsutfordringer, barnets omsorgssituasjon, familie og nettverk og nærmiljøet barnet vokser opp i spiller inn. Kunnskapsgrunnlaget på feltet samsvarer med utfordringene Barneombudet peker på; manglende kartlegging og tiltak, manglende samarbeid og utydelig regelverk/ansvarsforhold i de ulike sektorene.

Barnevernet står ovenfor store omstillinger de neste årene som skal møte disse utfordringene. Med barnevernsreformen, som trer i kraft fra 2022, får kommunene økt faglig og økonomisk ansvar. Formålet er å gi kommunene handlingsrom og incentiv til å prioritere forebygging og tidlig innsats. Samtidig tydeliggjøres statens rolle som andrelinje. Ny barnevernslov trer i kraft fra 2023, og medfører blant annet innføring av kompetansekrav for kommunalt og statlig barnevern og en rekke praksisendringer for tjenestene. Omstillingene skal bidra til å gi et bedre tilbud til barn og familier ved å komme inn med riktig hjelp på et tidligere tidspunkt for å hindre at problemene eskalerer og blir alvorlige. Dette krever blant annet riktig bruk av hjelpetiltak, et godt

tilrettelagt institusjonstilbud og samarbeid med andre velferdssektorer, i tillegg til bedre kommunal styring.

Barne- og familiedepartementet har nedsatt Barnevernsutvalget som skal vurdere hvordan barnevernet kan sørge for bedre kvalitet og rettssikkerhet i de mest alvorlige og sammensatte sakene. Utvalget skal levere sin innstilling februar 2023. For ytterligere informasjon, se [Barnevernsutvalget](#).

Barne- og familiedepartementet er i gang med å bedre institusjonsbarnevernet. Kravene til institusjonsbarnevernet har økt over tid og kvaliteten på tilbudet er styrket. Det faglige innholdet har blitt mer kunnskapsbasert og kvalitetssikringen bedre. Det meste av pågående utviklingsarbeid på institusjonsområdet har til hensikt å tilpasse tilbudet bedre til en endret målgruppe, med større og mer sammensatte oppfølgingsbehov enn tidligere. Barne- og familiedepartementet varslet i Prop. 133 L om ny barnevernslov et økt statlig ansvar for barn med særlig omfattende oppfølgingsbehov, inkludert barn med utfordringer i skjæringspunktet mellom barnevern, psykisk helsevern og kriminalomsorg. Det arbeides mot en omstilling av det statlige institusjonstilbudet for å bedre ivareta disse barnas behov.

Det er opprettet to særskilte institusjoner i barnevernet for barn under langvarig plassering utenfor hjemmet og med omfattende psykiske problemer ved henholdsvis Bodø behandlingssenter og Lunde behandlingssenter.

Riktig bruk av hjelpetiltak er en forutsetning for å lykkes med barnevernsreformens intensjon om å forebygge omsorgssvikt og videre problemutvikling. Barne- og familiedepartementet jobber med å bedre kvaliteten i kommunenes arbeid med hjelpetiltak og vurderer også oppfølging av anbefalingene fra direktoratene til departementenes videre arbeid for barn og unge som begår eller står i fare for å begå lovbrudd. Dette gjelder blant annet anbefalingen om å utvikle nasjonale anbefalinger for hva kommunene bør ha tilgang på av tiltak rettet mot målgruppen.

Barne- og familiedepartementet har i tillegg satt i gang en rekke prosesser for å bedre tilbudet til barn og unge med komplekse og sammensatte behov, blant annet innføring av helsekartlegging og innføring av utdanningskrav til ansatte i barnevernet.

De ordinære helsetjenestene for barn og unge i kommuner og helseforetak (BUP) gir gode tjenester til et stort antall barn og unge. Flere rapporter (blant annet fra Helsetilsynet, Barneombudet og Forandringsfabrikken) peker imidlertid på at ikke alle barn mottar et godt nok eller et tilstrekkelig helhetlig tilbud.

Opptappingsplan for barn og unges psykiske helse (Prop. 121 S 2018-2019) gir en samlet oversikt over planlagte og iverksatte tiltak. Opptappingsplanen må sees i sammenheng med Meld St. 7 (2019–2020) Nasjonal helse og sykehusplan 2020–2023.

Helsedirektoratet (Hdir) og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har flere felles oppdrag om å bedre helsetilbudet for til barn og ungdom med store og sammensatte vansker. Det er også igangsatt tiltak for bedre utredninger og koordinert helsehjelp. Det ble i 2020 etablert et topplederforum hvor blant annet Hdir, Bufdir og

Folkehelseinstituttet (FHI) og administrerende direktører i RHFene deltar, for å drøfte og beslutte strategi og tiltak for å sikre bedre helsehjelp til barn i barnevernet.

Samhandlingsforløp og helsekartlegging i barnevernet

Det er publisert et eget samhandlingsforløp (pakkeforløp) for barnevern som ble lansert i 2020. Målet med samhandlingsforløpet er at barn og unge i barnevernet blir kartlagt og utredet for eventuelle psykiske vansker og rusmiddelproblemer i helsetjenesten, slik at de kan få nødvendig helsehjelp på et tidlig tidspunkt. Pakkeforløpet beskriver ansvar, oppgaver og samarbeid mellom den kommunale barnevernstjenesten, kommunal helse- og omsorgstjeneste og spesialisthelsetjenesten for barn og unge. Samhandlingsforløpet gir også råd til hvordan samarbeidet kan innrettes, slik at tjenestene sammen sikrer tidlig kartlegging og utredning av barn i barnevernet. Hdir har i samarbeid med Bufdir i oppdrag å utvide samhandlingsforløpet til å omfatte somatikk, tannhelse og seksuell helse. Implementering vil bli prioritert når pakkeforløpet er oppdatert på disse områdene. Det er avsatt 3 mill. kr i budsjettforslaget for 2022 til utvidelse og implementering.

Prop. 222 L (2020–2021) om tverrfaglig helsekartlegging ligger til behandling i Stortinget. Bufdir har i samarbeid med de regionale helseforetakene fått i oppdrag å etablere fem team for tverrfaglig helsekartlegging og prøve ut organisering, kompetansesammensetning, gjennomføring og innhold fra høsten 2021.

Helsekartleggingen er definert som et sakkyndighetsoppdrag. Hdir har i oktober gitt en veiledning til tjenestene vedr. juridiske avklaringer ift. helsepersonelloven mv. Det er bevilget 25 mill. kr til formålet i 2021 og foreslått 45 mill. kr i 2022. Direktoratene har i oppdrag å utarbeide faglige retningslinjer for helsekartleggingen. Formålet med helsekartleggingen er å sørge for at barnevernstjenesten får kunnskapsgrunnlag for riktig plassering og for å iverksette hensiktsmessige tiltak for oppfølging av barnet og fosterfamilien. Samhandlingsforløpet og helsekartleggingen skal sees i sammenheng.

FACT Ung

FACT ung er en ny tjenestemodell og bygger på samme grunnlag som FACT for voksne. Den grunnleggende ideen er at ett team skal yte et samordnet og helhetlig tjenestetilbud. FACT Ung har som mål å gi et tilbud til barn og unge med alvorlige psykiske vansker, alvorlig funksjonssvikt, sammensatte vansker og behov som krever en langvarig og sammensatt innsats fra flere tjenester. Aldersgruppen er foreløpig satt til 12–25 år.

Utprøving av FACT Ung er nå inne i sitt 3. år og er i en etableringsfase. Det er i dag 8 team og 21 forprosjekter slik at det i 2022 kan være ca. 30 team under etablering i Norge. Hdir anbefaler ca. 80 team på landsbasis. Oppdraget om å utvikle FACT Ung er forankret i nasjonal helse- og sykehusplan. Teamene forutsettes å ha barnevernfaglig kompetanse. Det vurderes hvordan arbeidsmarkedskompetanse og utdanningskompetanse/pedagogisk kompetanse kan tas inn i teamene. Hdir vil følge opp arbeidet for å ferdigstille håndbok og opplæringsopplegg i 2022.

I 2020 fikk Hdir i samarbeid med Bufdir i oppdrag å følge opp *Helsetilsynets rapport 9/2019 «Omsorg og rammer – Når barn trenger mer»*. På bakgrunn av arbeidsbelastningen i Hdir med covid19-epidemien ble dette oppdraget utsatt til 2021 og videre til 2022 etter avtale med Helse- og omsorgsdepartementet. I henhold til

oppdraget skal direktoratene gi en samlet vurdering av hvorvidt tilbudet til målgruppen som er beskrevet i Helsetilsynets rapport er forsvarlig og tilstrekkelig, samt vurdere hvordan risikoinformasjon fanges opp, analyseres og systematiseres internt i tjenestene og på tvers av tjenestene, vurdere hvorvidt dagens tjenestetilbud er tilstrekkelig for å møte barnas behov – og vurdere hvorvidt det er hindringer i dagens regelverk som medfører at disse barna ikke mottar et helhetlig og forsvarlig tjenestetilbud fra barnevern og psykisk helsevern.

Dersom det vurderes at dagens tjenestetilbud eller regelverk er ikke er tilstrekkelig egnet til å ivareta gruppens rett til forsvarlige tjenester, bes direktoratene utrede og vurdere behov for endringer i regelverket og alternative tiltak, herunder en konkret vurdering av Helsetilsynets anbefalinger i rapporten.

Ny veileder for psykisk helsearbeid for barn og unge

Hdir har i oppdrag fra Helse- og omsorgsdepartementet å utarbeide ny, tverrsektoriell veileder for psykisk helsearbeid for barn og unge. Veilederen skal inkludere arbeid med rusproblematikk og vold og overgrep. Den nye veilederen skal tydeliggjøre og gi anbefalinger om ansvarsoppgavefordeling og forventninger til samhandling på tvers av tjenester, nivåer og sektorer. Veilederen skal beskrive et helhetlig og samordnet psykisk helsearbeid for barn og unge, fra helsefremmende og forebyggende arbeid til oppfølging, behandling og samhandling om barn og unge som har utviklet psykiske plager av ulik alvorlighetsgrad. Veilederen skal legge til rette for at barn, unge og familier opplever å møte gode, kunnskapsbaserte helsefremmende og forebyggende tilbud, og får god og rask oppfølging og behandling fra tjenester som henger godt sammen på tvers av sektorer, og som er arenafleksible der det er hensiktsmessig. Veilederen skal gi anbefalinger til helse og omsorgstjenestene om roller, ansvar og samhandling i psykisk helsearbeid.

Individuell jobbstøtte ungdom (IPS ung)

Utviklingen av tiltaket er forankret i NAV i samarbeid med Helsedirektoratet. Formålet er å hjelpe ungdom med blant annet sammensatte lidelser/psykiske problemer (inn) i arbeidslivet. Tiltaket er etablert eller er under utprøving flere steder i landet. Det vil bli vurdert om utdanningsstøttende tiltak kan inkludert i ordningen.

Voldsutøvere og overgripere

Hdir har i tildelingsbrev for 2020 fra Helse- og omsorgsdepartementet fått i oppdrag å utvikle en «overordnet strategi for helhetlig og planmessig utvikling av arbeidet rettet mot voldsutøvere og overgripere». Strategien skal gjelde for barn, unge og voksne. Strategien skal også gjelde for kommunale helse- og omsorgstjenester og spesialisthelsetjenester. En viktig hovedmålsetning i en slik strategi vil være å kunne tilby likeverdige og tilgjengelige behandlingstilbud til personer som har utøvd vold eller overgrep, eller står i fare for å gjøre dette.

Rettspsykiatriske vurderinger

Barneombudet reiser spørsmål om de rettspsykiatriske vurderingene av barn ivaretar barns rettssikkerhet godt nok. Barneombudet anbefaler blant annet kompetansekrav til sakkyndige som skal vurdere barn, et større fagmiljø med flere sakkyndige med slik

kompetanse, en ordning med observasjon på egnet sted og utarbeidelse av klare, faglige retningslinjer med metodiske krav til rettspsykiatriske erklæringer for mindreårige.

Justis- og beredskapsdepartementet har hatt dialog med Helse- og omsorgsdepartementet, Barne- og familiedepartementet, Nasjonal enhet for rettspsykiatrisk sakkyndighet og Den rettsmedisinske kommisjon vedrørende disse problemstillingene. Vi har diskutert ulike muligheter for å sikre økt tilgang på sakkyndige med barnefaglig kompetanse og økt kvalitet på feltet.

De siste årene er det også innført flere tiltak for å nå målsettingen om økt kvalitet og konsistens på det sakkyndige arbeidet i rettspsykiatrien. Endringer i straffeprosessloven som trådte i kraft 1. oktober 2020 kan påvirke vurderingen av utilregnelighet hos barn.

Fra samme tidspunkt trådte en helt ny forskrift om rettspsykiatriske undersøkelser og sakkyndige i kraft (FOR-2020-09-30-1921). Forskriften inneholder blant annet regler om krav til sakkyndiges kompetanse. Forskriften kan bidra til et større fokus på kompetanse i sakene som gjelder barn.

Det fremgår av forskriften at det som hovedregel skal oppnevnes to sakkyndige for å foreta en rettspsykiatrisk undersøkelse. Det stilles krav om at en av de sakkyndige skal være godkjent spesialist på et fagområde som er relevant for den rettspsykiatriske undersøkelsen som skal gjennomføres. Justis- og beredskapsdepartementet mener at spesialiteten ikke bør detaljreguleres nærmere i forskrift. Dette fordi det er vanskelig å angi en uttømmende liste over de spesialiteter som til enhver tid anses som relevante for de ulike spørsmål en rettspsykiatrisk undersøkelse kan reise. I tillegg er det behov for å vurdere hva som er relevant fagområde konkret i hver enkelt sak.

Opprettelsen av Nasjonal enhet for rettspsykiatrisk sakkyndighet ved St. Olavs Hospital, Brøset i 2018 har også bidratt til økt fokus på kvalitet i sakkyndigarbeidet. Enheten har nasjonalt ansvar for formidling av sakkyndige av god kvalitet. Enhetens arbeid vil også ha positiv betydning for saker som gjelder barn. Erfaringene fra virksomheten så langt vil bli evaluert i 2022 i regi av Helse Midt-Norge. På bakgrunn av gjennomgangen vil behovet for oppfølging og nye tiltak bli vurdert. I dette arbeidet vil funnene i Barneombudets rapport bli nærmere vurdert.

Bruk av forvaring

Forvaring er en tidsubestemt frihetsstraff som har til formål å verne samfunnet mot lovbrøyttere som anses særlig farlige for andres liv, helse eller frihet. Forvaring ble tilføyd i straffeloven 1902 § 15 ved lov 17. januar 1997 nr. 11, som trådte i kraft ved lov 15. juni 2001 nr. 64. Samtidig ble den tidsubestemte reaksjonen sikring opphevet.

Som også påpekt av Barneombudet, ble hjemmelen til å idømme forvaring overfor mindreårige lovbrøyttere, videreført ved lovendringene som trådte i kraft i 2012. Hjemmelen ble imidlertid vesentlig innsnevret, og utgangspunktet i dag er at forvaring ikke kan idømmes siktede som var under 18 år på handlingstidspunktet, med mindre det foreligger «helt ekstraordinære omstendigheter». I Prop. 135 L (2010–2011) punkt 9.7.4 presiserte departementet at hjemmelen tilnærmet aldri bør benyttes, men at det ikke var ønskelig helt å stenge adgangen til bruk av forvaring overfor barn, fordi det

unntaksvis kan oppstå helt ekstraordinære tilfeller hvor forvaring vil være riktig reaksjon. Departementets forslag og begrunnelse fikk tilslutning i Stortinget, se Innst. 83 L (2011–2012).

Departementet er kjent med at hjemmelen til å idømme forvaring overfor mindreårige lovbrøyttere har vært benyttet i et fåtall svært alvorlige saker. I en artikkel nylig publisert av postdoktor Ingun Fornes og professor Linda Gröning i Tidsskrift for strafferett nr. 3-2021, analyseres tidligere sikrings- og forvaringsdommer. Forfatterne påpeker imidlertid at analysen ikke gir grunnlag for å hevde at terskelen for å idømme barn forvaring har blitt lavere, eller at det er flere saker enn før der det er fare for at barn skal begå nye, alvorlige lovbrudd.

Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav a forbyr livsvarig fengsel uten mulighet for prøveløslatelse der lovbrøytteren var under 18 år på handlingstidspunktet. I og med at norsk rett både fastsetter en tidsramme for forvaringen, som kun kan forlenges etter domstolsprøving, og åpner for prøveløslatelse, anses forvaring av barn ikke å være i strid med barnekonvensjonen. Som også påpekt i Prop. 135 L (2010–2011) punkt 9.7.4, ser imidlertid departementet at en forvaringsdom vil kunne påføre barnet en stor belastning. Blant annet i lys av FNs barnekomité's anbefaling om at Norge «slutter med forvaring av barn», og videre også uttalelser i FN barnekomité's generelle anbefaling nr. 24 (2019), legger departementet til grunn at det er behov for å følge utviklingen nærmere.

Med hilsen

Jonas Leirset
avdelingsdirektør

Eva Herud
seniorrådgiver

Dokumentet er godkjent og sendes uten signatur